

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

www.iranlib.ir

حکومت اسلامی

علی اکبر نوابی

مجلس شورای اسلامی ایران

سرشناسه: نوایی، علی اکبر، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدیدآور: فقه و اجتهاد حکومتی
علی اکبر نوایی، با همکاری جواد نوایی.

مشخصات نشر: مشهد- حوزه علمیه خراسان، ۱۳۹۹

شخصان ناشری: ۴۴۸ ص: ۱۴/۵×۲۱/۵ س م

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۲۶-۴۵-۳

و جمعیت فهرست نویسی: فیپا

اولین شماره: ۴۳۴-۴۴۸

مجموعه: به صورت زیر نویس.

موضوع: اسلام و دولت

Islamic state: موضوع

موضوع: علوم سیاسی (فقه)

Political science (Islamic law): موضوع

موضوع: اسلام و سیاست

Islam and politics: موضوع

شناسه افزوده: نوایی، جواد، ۱۳۶۳-

شناسه افزوده: حوزه علمیه خراسان

رده بندی کنگره: BP۲۳۱

رده بندی دیویی: ۴۸۳۲/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۷۳۵۲۰۱۳

انتشارات حوزه علمیه خراسان

عنوان کتاب: فقه و اجتهاد حکومتی
 نویسنده: علی اکبر نوابی
 با همکاری: حواد نوابی
 ویراستار: احمد رضا قوامی دربندی
 ناشر: انتشارات حوزه علمیه خراسان
 طراحی جلد و صفحه آرا: رضایی زاده
 چاپ: پاییز ۱۳۹۹
 تعداد صفحات: ۴۴۸
 قطع: رفعی
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۲۶-۴۵-۳
 شمارگان: ۵۰۰ نسخه
 قیمت: ۶۵۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلقه به * انتشارات حوزه علمیه خراسان است.

دفتر نشر: مشهد - مشهد مقدس - حسین شهر - باب صفوی
 بلوار شهید شوشتری - شهید شوشتری ۷ مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان
 معلولیت پژوهش - پوه - تلفن: ۵۱۳۲۰۰۸۱۶۵
 فروشگاه: مشهد مقدس، خیابان امام خمینی، حدفاصل امام خمینی ۳۲
 تلفن: ۵۱۳۲۰۰۸۶۰۹ - انتشارات حوزه علمیه خراسان

باقدردانی از همکاری‌هایی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- معاون پژوهش حوزه: حسین کندری
- چاپ، نشر و نمونه خوانی: احمد رضا قوامی دربندی، محمد رضا جابری نیا

مدیر انتشارات حوزه علمیه خراسان

هادی حساری

سخن ناشر..... ۱۶

مقدمه ای بر نوشتار..... ۱۸

توضیحی بر مقوله حکومت دینی و اسلامی..... ۲۰

بخش اول: نگاهی کلی به دیدگاه عالمان شیعی در لزوم تشکیل حکومت

اسلامی و مفهوم شناسی فقه حکومتی

فصل اول: کلیات و مفاهیم

مبحث اول: نگاهی کلی به دیدگاه عالمان شیعی در لزوم تشکیل

حکومت اسلامی..... ۲۵

۱- یثینی..... ۲۵

۲- شیخ ص.وق..... ۲۵

۳- سینی مف..... ۲۶

۴- ابوالصلاح لمبی..... ۲۷

۵- ابن ادريس حنی..... ۲۷

۶- قطب الدین راوندی..... ۳۰

۷- شیخ طوسی..... ۳۱

۸- میرزا محمد حسین غروی نائینی..... ۳۳

۹- محمد حسن نجفی صاحب جواهر..... ۳۴

۱۰- امام خمینی (ره) و تحول در اندیشه فقه حکومتی..... ۳۵

مختصات اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)..... ۴۰

۱- برخورداری از تفکر سیستمی..... ۴۱

۲- گفتمان سازی امام خمینی (ره)..... ۴۲

۳- ایجاد انقلاب اسلامی..... ۴۴

۴- ایجاد نظام سیاسی، اجتماعی..... ۴۴

مبحث دوم: مفهوم شناسی..... ۴۵

- ۴۵..... ۱- مفهوم حکومت اسلامی
- ۴۹..... ۲- مفهوم نظام
- ۵۰..... ۳- مفهوم نظام سیاسی
- ۵۱..... ۴- مفهوم حکومت اسلامی و نظام سیاسی اسلام
- ۵۲..... ۵- حکومت دینی، جهان بینی خدا

فصل دوم: ساختار شناسی و تحلیل گزاره‌های حکومت اسلامی

- ۵۷..... مبحث اول: ساختار شناختی اسلام
- ۵۷..... ۱- ساختار اسلام شنات
- ۶۲..... ۲- حکومت، درس خاندان قوانین اسلامی
- ۶۵..... ۳- ساختار سیاسی قیام اسلامی
- ۶۵..... مبحث دوم: حکومت اسلامی در تحلیل گزاره‌ها و اجزاء
- ۶۶..... ۱- مفهوم تحلیل گزاره‌ها
- ۶۶..... ۲- فقه اسلامی، فقهی است مستخرج از مآب و سنت
- ۶۷..... ۳- فقه اسلامی، فقهی ترکیبی است
- ۶۷..... حق در فقه شیعی
- ۶۸..... فقه اسلامی، فقه حکومتی است
- ۶۹..... لزوم عصری نمودن فهم دین
- ۷۱..... لزوم تحلیل گزاره‌های شریعت
- ۷۱..... ۱- توجه وافی و کامل به زبان دینی؛
- ۷۱..... ۲- مراحل تحلیل گزاره‌های دینی
- ۷۳..... ۳- تحلیل حکومت در گزاره‌های دینی
- ۷۴..... تحلیل گزاره‌های کلامی
- ۷۴..... جامعیت دین
- ۷۵..... نمونه‌هایی از تحلیل گزاره‌ای دین

مبحث سوم: تحلیل گزاره های حقوقی و اقتصادی

- دانش حقوق گزاره های حقوقی ۷۶
- ۱- عدالت در نظر حقوقی اسلام ۷۶
- تحلیل استیفای حق در حکومت ۷۷
- ۲- کرامت انسانی ۷۹
- مفهوم کرامت انسانی ۷۹
- تحقق بسترهای کرامت انسان در حکومت اسلامی ۸۱
- ۳- حکومت در تحلیل گزاره های اقتصادی اسلامی ۸۳
- برآیند تحلیل گزاره های اقتصادی اسلام ۸۷
- ۱- تحلیل جامعه شناختی ۸۸
- ۲- کاربردهای ۹۱
- ۳- اصل اشاعه گسترده معروف ۹۲

فصل سوم: ضرورت تشکیل حکومت اسلامی و جامعه دینی

- مبحث اول: ضرورت های تشکیل حکومت اسلامی و مفهوم آن ۹۹
- ضرورت های تشکیل حکومت اسلامی در دوره غیبت ۹۹
- مفهوم حکومت و حکومت اسلامی ۱۰۲
- حاکمیت قانون الهی ۱۰۴
- حاکمیت ولی الهی ۱۰۵
- دیدگاه هادریاب مفهوم حکومت دینی ۱۰۷
- ضرورت تشکیل حکومت اسلامی در دوره غیبت ۱۱۱
- مفهوم ضرورت ۱۱۱
- ضرورت های عقلی ۱۱۲
- لزوم قانون در جامعه ۱۱۲
- اهداف قانون ۱۱۲

- ۱۱۳..... ضرورت وجود قانون در نظام سیاسی اسلام.
- ۱۱۵..... ویژگی های قانون گذار در مکتب اسلام.
- ۱۱۷..... ضرورت های برپایی نظام سیاسی.
- ۱۱۷-۱- سلامت و بقای زندگی اجتماعی.....
- ۱۱۹..... آزادی از منظر اسلامی.
- ۱۲۱-۲- جلوگیری از هرج و مرج اجتماعی انسانی.....
- ۱۲۵-۳- میزان دمی امور اجتماعی و سیاسی و تمدنی.....
- ۱۳۰-۲- ادب و جامعه دینی.....
- ۱۳۲..... تأسیس حکومت، هدف اصلی تشکیل جامعه دینی.....
- ۱۳۵-۵- بسط و گسترش عدل، دانش، فضیلت.....
- ۱۳۸..... **مبحث دوم: جامعه دنیایی بستر تحقق آن**
- ۱۳۹-۱- ایجاد جامعه دینی.....
- ۱۴۳..... نظام ارزشی حکومت.....
- ۱۴۵-۲- تشکیل امت واحده جهانی.....
- ۱۴۶..... الف: تبلیغ عملی، راهی برای تبدیل امت کفیه به امت ایمان.....
- ۱۴۷..... ب: حکومت اسلامی، بستر تحقق امت واحده اسلام در قرن ۱۴هـ ق. خیمینی.....
- ۱۵۰-۳- تحقق شوکت و عظمت دوباره مسلمین.....
- ۱۵۲..... الف: کپی برداری غرب از شرق و دنیای اسلام.....
- ..... ب: پیشرفت اروپا، مرهون تمدن اسلامی.....
- ..... ج: اروپا در برابر اسلام و مسلمین.....
- ۱۵۶..... د: حکومت مقدر اسلامی، راهی منحصر.....
- ۱۵۷..... ه: امام خمینی (ره) و بازگشت به شوکت اسلامی.....
- ۱۵۹-۴- بستر سازی تحقق فضائل عالی انسانی.....

بخش دوم: فقه سیاسی و حکومتی، چشم انداز، راهبردها و آرمان های آن

فصل اول: فقه سیاسی و حکومتی

- مبحث اول: مفهوم فقه سیاست و حکومت ۱۶۹
- الف: مفهوم فقه سیاسی در لغت و اصطلاح ۱۷۳
- ۱- مفهوم فقه سیاسی ۱۷۳
- ۲- فقه، به معنای علم ۱۷۵
- ۳- فقه، به معنای زیرکی و درایت ۱۷۶
- ۴- فهمی بادقت بایسته و تأمل و درون را شناختن ۱۷۶
- ۵- بصیرت و تیزنگری در دین و یا هر حقیقتی ۱۷۶
- ۶- مفهوم فقه در لغت و اصطلاح ۱۷۸
- ب: مفهوم سیاست در لغت و اصطلاح ۱۸۱
- مفهوم سیاست در لغت ۱۸۱
- مفهوم سیاست در اصطلاح ۱۸۳
- مبحث دوم: فقه سیاسی و امامت ۱۸۷
- ۱- فقه سیاسی بر محور امامت ۱۸۷
- الف: مفهوم فقه سیاسی ۱۸۹
- ب: تنوع مسائل فقه سیاسی ۱۹۲
- ج: فخامت و عظمت فقه سیاسی و تمرکز آن بر محور حکومت ۱۹۳
- ۱- شرایط ذمه پس از عقد متارکه جنگ ۱۹۶
- ۲- تبلور سیاست در فقه جواهری ۱۹۷
- الف: نگاه حکومتی صاحب جواهر به خمس، زکات، انفال ۱۹۸
- ب: وظیفه شیعه در دوره غیبت ۱۹۹
- ج: نگاه حکومتی صاحب جواهر به مسئله زکات ۲۰۱
- د: نگاه حکومتی صاحب جواهر به انفال و فیه ۲۰۳

۲۰۴.....ها: گشودن باب ولایت فقیه در جواهر الکلام

۲۰۷.....و: ابراز شگفتی صاحب جواهر

فصل دوم: چشم انداز فقه سیاسی

۲۱۱.....۱- پیش فرض فقه سیاسی

۲۱۴.....۲- نفی سلطه کافران

۲۱۷.....۱: قاعده نفی سبیل، حاکم بر همه روابط

۲۱۸.....۲. امام خمینی (ره) و قاعده سیاسی نفی سبیل

۲۱۹.....۱. مابیل یا کاپیتولاسیون

۲۲۱.....۲. فتوای تبرع ارتباعات تجاری و غیر آن بادیول بیگانه

۲۲۲.....۳. آزادی در ساختن فقه سیاسی

۲۲۶.....۱-۳ آزادی در قلمرو اجتهاد

۲۲۸.....۴. مسئله امنیت

فصل سوم: آرمان های فقه سیاسی

۲۳۵.....۱- آرمان حکومت اسلامی

۲۳۶.....۲- آرمان عدالت

۲۳۶.....۳- ساختن نظام حقوقی جامع

۲۴۰.....الف: آینده در نگاه فقه سیاسی

۲۴۲.....ب: سازمان اجتماع دینی در فقه سیاسی

فصل چهارم: کنکاشی در نظام سازی فقه و راهبردهای آن

۲۵۱.....امام خمینی (ره) شاخصه فقیه حکومت نگر

۲۶۱.....راهبردهای کشف نظام از متون شریعت

۲۶۴.....الف: روش علمی

۲۶۶.....ب: روش جامعه شناختی

۲۶۸.....سیاست، بعدی از روابط اجتماعی

نگاه فقه سیاسی به جامعه سیاسی ۲۶۹

امام خمینی (ره) و اجتهاد نظام ساز ۲۷۲

بخش سوم: اجتهاد و حکومت اسلامی و نگرش سیستمی به دین

فصل اول: اجتهاد حکومتی و مفهوم آن

۱- ضرورت و لزوم اجتهاد حکومتی ۲۷۷

۲- منابع اجتهاد دینی ۲۸۰

۳- اجتهاد، ناظر به مسئله ۲۸۱

سریت "هی و جامعیت دیانت و شریعت ۲۸۴

روش‌شنده اجتهاد حکومتی ۲۸۹

۱- نگاه حکومتی به اصل فقه الشریعه ۲۹۰

۲- نگاه جامع، فقه الشریعه ۲۹۱

۳- عدم جمود با ظواهر ۲۹۲

۴- وانهادن سلیقه‌های شخصی در راه شخصی ۲۹۴

۵- تأمل در پیش فهم‌ها و موضوع‌های بدیوینی ۲۹۶

۶- دوری گزیدن از احتیاط‌های افراد ۲۹۸

۷- نگاه سیستمی به فقه اسلامی ۲۹۹

۸- موضوع شناسی فقهی و حکومتی ۳۰۱

مفهوم موضوع ۳۰۲

ضرورت موضوع شناسی در فقه حکومتی ۳۰۴

۹- اطلاع و بهره‌وری از علوم و دانش‌های تمهیدی ۳۰۸

فصل دوم: فقه اسلامی، فقه نظام ساز

مبحث اول: فقه اسلامی و نقش اجتهاد در حکومت اسلامی ۳۱۴

۱- فقه اسلامی، فقه سیستم و نظام ۳۱۳

۲- بایستگی‌های اجتهاد حکومتی ۳۱۴

- ۳۱۵..... لزوم تحول با نگاه به علوم
- ۳۱۶..... مقوله ابدیت و تغییر
- ۳۱۹..... تغییر شکل حکومت اسلامی
- ۳۲۱..... نقش اجتهاد در کشف حکومت اسلامی
- ۳۲۳..... روش های اجتهاد حکومتی

مبحث دوم: ضرورت شناخت اصول و قواعد اجتهاد حکومتی

- ۳۲۳..... شناخت اصول و قواعد اجتهادی
- ۳۲۴..... ۲- شناخت حکم
- ۳۲۴..... ۳- شناخت متعلق حکم
- ۳۲۷..... استراتژی نظریه ساز حکومتی
- ۳۳۰..... ۱- شناخت زمان و مکان
- ۳۳۵..... ۲- شناخت موضوعات و احکام حکومتی
- ۳۳۷..... ۳- حکم حکومتی
- ۳۳۹..... ۴- شناخت مصلحت
- ۳۴۰..... الف. مصلحت اجرائیه
- ۳۴۰..... ب. مصلحت به عنوان مبنایی برای تبدل احکام شرع
- ۳۴۲..... به کار بستن روش اجتهادی نوین
- ۳۴۳..... ۱- عمل ارزیابی
- ۳۴۳..... ۲- عمل تفریع
- ۳۴۳..... ۳- عمل انطباق و تطبیق

مبحث سوم: لزوم آمیختگی روش اجتهادی و فقهی با روش علمی و

- ۳۴۷..... جامعه شناختی
- ۳۴۷..... ۱- شناخت کلی مسائل فقه
- ۳۴۹..... ۲- قدرت تطبیق فروع و اصول

فلسفه سیاسی فعال‌ترین و پرجاذبه‌ترین رویکرد در تفکر حیات سیاسی اسلام و مسلمانان از آغاز ظهور و پیدایش تاکنون شمرده می‌گردد و به همین دلیل است که اندیشه‌وران و نخبگان فکری تاریخ اسلامی، آن را محور فعالیت‌های فکری و سیاسی خود به شمار آورده‌اند و درباره‌اش تحقیقات و پژوهش‌های مهمی را با عنوان‌های «الدولة الإسلامية، الحكومة الإسلامية، الخلافة الإسلامية، الدين والسياسة، نظام الحكم في الإسلام و...» داشته‌اند. به عنوان تفکر سیاسی اسلام، به جامعه مسلمانان ارائه نموده‌اند.

از این‌جا که با توجه به نیازهای گسترده و همه‌جانبه‌ای که حوزه‌های علمیه به عنوان علاقه‌داران فکر و اندیشه، باید به آن نیازهای دمام و نوشونده، توجه نمود به پاسخگو باشند. چراکه از عمده مسئولیت‌های مهم مراکز حوزوی در کنار تعلیم و تربیت طلاب علوم دینی، نشر آثار فاخر علمی و پژوهشی محسوب می‌گردد.

در راستای تحقق منویات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در خصوص توجه ویژه به «علم و پژوهش» در بیانیه ۱۴۰۱، دوم انقلاب اسلامی، انتشارات حوزه علمیه خراسان برای پیشبرد مأموریت ادنی خود که ارتقاء کیفی و کمی پژوهش‌های دینی در حوزه است، به منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه و نظام اسلامی، در تلاش است با تولید، چاپ و انتشار آثار مهم فرهیختگان حوزوی، بتواند گامی ارزنده و تاثیرگذار را در این راستا بردارد.

بدین روی، با توجه به اهمیت جایگاه مباحث فقهی و اجتهادی پاسخگو، کتاب «فقه و اجتهاد حکومتی» نوشته حضرت حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر نوایی (دام عزه) در راستای تبیین دیدگاه فقهی اجتهاد حکومتی منتشر شد.

انتشارات حوزه علمیه خراسان بر خود فرض می‌داند از تلاش‌های ارزشمند

مولف محترم تشکر و قدردانی کند و از بذل توجهات مدیر حوزه علمیه خراسان حضرت آیت الله سید مصباح عاملی (دامت برکاته) نسبت به چاپ و نشر آثار ارزشمند اساتید و پژوهشگران حوزوی تشکر ویژه نماید.

در پایان، از تلاش کلیه همکارانی که در تهیه و تدوین این اثر با دقت و حساسیت و نیز صراحت و احساس تعهد و مسئولیت، همت ورزیده‌اند، تقدیر و سپاسگزاری می‌شود و از اساتید و پژوهشگران ارجمند عرصه فقه دعوت می‌گردد با ارائه پیشنهادهای سازنده خود و یادآوری کاستی‌های احتمالی، انتشارات حوزه علمیه خراسان را در ارائه آثار بهتر، یاری رسان باشند.

انتشارات حوزه علمیه خراسان

پاییز سال ۱۳۹۹

مصادف با ربیع الاول سال ۱۴۴۲

